

Atomi – molekule – makromolekule – organeli – celice – tkiva – organi – organski sistemi – organizmi – populacija – biocenoza (živiljenjska združba)

CELICA

1) PRIMERJAVA PROKARIOTSKE IN EVKARIOTSKE CELICE

PROKARIOTSKA

- 1) ni pravega jedra
- 2) DNK ni omejen z jedrno membrano
- 3) ni jedrnih proteinov
- 4) ni kromosomov – govorimo o genoforu
- 5) v citoplazmi ni organelov
- 6) bakterijski biček (Flagellum) iz flagelina
- 7) drobne med 1 in 10 µm
- 8) tkiv ni
- 9) mnogi so anaerobni (**KISIK** jih celo ubija)
- 10) imajo manjše ribosome
- 11) ni mitohondrijev → encimi za oksidacijo org. molekul so vezane na cel. membrano

EVKARIOTSKA

ima jedro z jedrno membrano
kromosomi (DNK, RNK, proteini) obdani z jedrno membrano

v citoplazmi **so** organeli
biček/migetalka ima zgradbo "9+2" s tulinom in drugimi proteini
velike med 10 in 100 µm
tkiva so (dobro razvita
aerobni, redki anaerobni
imajo večje ribosome
mitohondriji **so** → na njih so vezani encimi za oksidacijo **organskih kislin**

2) SESTAVA EVKARIOTSKE CELICE /ORGANELI

protoplazma

celična membrana

↓
citoplazma   jedro

- a) **mitohondriji** (sedež aerobne faze celičnega dihanja)
- b) **kloroplasti** (**klorofil** – sedež fotosinteze)

- c) **endoplazmatski ritikulum** (sinteza beljakovin, shranjevanje + transport snovi v celici in med celicami)
- d) **Golgijev aparat** (tvori membrano okoli encimov – lizosomi)
- e) **ribosomi** (sodelujejo pri sintezi beljakovin)

Glede na prisotnost klorofila ločimo **avtotrofne** (**klorofil JE**) in **heterotrofne** celice (**klorofila NI**)

3) KEMIJSKA ZGRADBA CELICE

- a) celica od okolja sprejema in vanj oddaja snovi, zato vsebuje le osnovne kemijske elemente, ki so v tem okolju
- b) organizem sprejema le elemente, ki jih potrebuje
- c) **MAKROELEMENTI** (v večjih količinah): **C, H, O, N, P, S, K, Ca, Mg, Na, Cl, Fe**
- d) **mikroelementi** (v manjših količinah): **Mn, Zn, Cu, J, Mo, Si, F, Sn, B, ...**
→ tudi pomanjkanje mikroelementov lahko povzroči smrt celice
- e) elementi v celici se povezujejo v molekule → ali **gradijo celične strukture** ali pa **sodelujejo pri funkcijah celice**

4) NAJPOMEMBNEJŠE/NAJPOGOSTEJŠE SESTAVINE ŽIVE CELICE

anorganske snovi

organske snovi – OH-ji

lipidi

beljakovine
nukleinske kisline

5) ANORGANSKE SNOVI V AKTIVNI CELICI

a) v aktivni celici je največ **VODE** – je topilo. Npr encimi delujejo le v **vodni raztopini**

b) vodne molekule, $2H^+$ in $1O^-$, so **polarizirane** → vodne molekule so **dipoli**.

c) v celici še: anorganske soli
anorganske baze
anorganske **kislina**

6) ORGANSKE SNOVI V AKTIVNI CELICI

1) organske snovi, sestavljeni iz manjšega števila atomov:

npr. a) organske kisline

b) enostavni sladkorji **monosaharidi** (**pentoze** (**riboza**))

heksoze (**glukoza**)) **monomeri**

2) organske snovi v obliki makromolekul (velikih molekul)

nastajajo iz majhnih molekul (monomerov), ki se med seboj povezujejo v verige – **polimere**

npr.: nekaj 1000 molekul **monomera glukoze** se poveže v verigo **polimera škroba**.

NAJVAŽNEJŠE ORGANSKE SESTAVINE CELICE

OGLJIKOVI HIDRATI, LIPIDI, BELJAKOVINE IN NUKLEINSKE KISLINE

7) OGLJIKOVI HIDRATI

a) vir **energije**

b) vsebujejo **energijo** sonca, shranjeno ob fotosintezi v molekulah OH

c) so spojine C, H in O, H:O = 2:1

d) najpogostejši OH-ji so

1) **monosaharidi**. Glede na število C-atomov v molekuli monosaharida razlikujemo npr: **trioze**
(3 C-atom)

tetroze (4)

pentoze (5 → **riboza in deoksiriboza v RNK in DNK**)

heksoze (6 → **glukoza, fruktoza**)

2) **disaharidi** - združeni **2** molekuli monosaharidov)

pomembna: **saharoza** (1 **glukoza**+1**fruktoza**)

laktoza (1 **glukoza** + 1 **galaktoza**) v mleku sesalcev

3) **trisaharidi** – združene **3** molekule monosaharidov

4) **polosaharidi** – veliko št. monisaharidov

e) pri **združevanju** dveh ali več molekul monosaharidov se **sproščajo molekule vode**.

f) v velikih molekula **polisaharidov**, ki **niso več topne v vodi**, je vskladiščene **mного energije** (mono-, disaharidi)

→ **škrob** (v rastlinskih celicah)

→ **glikogen** (celice jeter in mišic človeka)

7 A) NASTANEK IN RAZGRADNJA ŠKROBA IN GLIKOGENA

1. nastaneta s povezovanjem glukoznih molekul v dolge, delno razrasle verige.
2. molekule glukoze med seboj povezujejo **encimi**, izstopa **voda**
3. ko **celica potrebuje** kemijsko **energijo**, **encimi** spet **cepijo** te velike molekule **do glukoze**.
4. **encimi dalje razgrajujejo glukozo** (in druge snovi) do **vode** in **ogljikovega dioksida**, pri čemer se sintetizira **energijsko** bogata snov **ATP** (adenozin trifosfat)
5. **ATP** posreduje kemijsko **energijo** vsem procesom, ki to **energijo** potrebujejo.

7 B) KATERI OH-JI IMAJO V CELICI ZAŠČITNO OZ. SKELETNO FUNKCIJO?

Celuloza – je glavna sestavina celične stene rastlinskih celic in jim daje mehansko trdnost.
Hitin – je pomembna sestavina **kutikule** členonožcev, ji daje trdnost.
Hitin najdemo tudi pri glivah

8) LIPIDI

- a) so vse maščobne snovi v najširšem smislu
- b) so v vodi netopne snovi, topijo se le v organskih topilih (benzen, eter...)
- c) masti in olja so trigliceridi
- d) **masti** (pri živalih)- estri nasičenih **maščobnih kislin**
- e) **olja** (pri rastlinah) – estri **NE**nasičenih **maščobnih kislin** (imajo dvojne vezi)
- g) **trigliceridi** so rezervne snovi organizma (rezervne maščobe). Organizem jih odlaga v rezervnih tkivih in organih, pri rastlinah v semenu, pri živalih = to maščoba.

9) BELJAKOVINE

- a) polmer, ki ga sestavlja veliko št. monomerov, aminokislin
- b) glede na funkcijo ločimo:
  1. strukturne beljakovine – gradijo celične strukture
  2. encime – sodelujejo pri regulaciji št. procesov v celici
  3. "rezervne snovi"
- c) poleg ogljika (C), **KISIKA** (O) in vodika (H) vsebujejo beljakovine **vedno** še **dušik** (N) in **žveplo** (S), včasih tudi Fe, Cu itd
- d) velika proteinska molekula je **zgrajena iz** velikega št. malih → iz **aminokislin**
- e) v živih organizmih poznamo ≈ 20 različnih **aminokislin**
- f) vse aminokisliline imajo **kislinsko skupino** **-COOH** in **aminoskupino** **-NH₂**.
- g) aminokisliline so istočasno **baze in kisline**
- h) ko se povežeta 2 aminokislilini v protein, reagirata tako, da **izstopi** **voda** in med ostankoma je posebna povezava: **peptidna vez (CO-NH-)**
  - dipeptidi** - 2 aminokislilini
  - tripeptidi** – 3 aminokisliline
  - polipeptidi** – veliko aminokislin
- i) v eni beljakovinski molekuli je lahko več 1000 aminokislin
- j) niti 2 osebka iste vrste nimata povsem enakih beljakovin.

IZJEMA: enojajčni dvojčki → ker **NUKLEINSKE KISLINE** določajo, kakšne so osebku lastne beljakovine
- k) encimi lahko proteine spet cepijo nazaj na **aminokisliline**.

10) NUKLEINSKE KISLINE - DEDOVANJE

- a) makromolekule nukleinskih **kislin** so sestavljene iz **nukleotidov**
b) **nukleotid** je sestavljen iz: **fosforne kisline**

sladkorja   riboze
organske baze

- c) nukleinske kisline v celici: **DNK** – v jedru, namesto riboze je deoksiriboza
RNK – v jedru in citoplazmi

d) z **genetsko kodo**, ki je sestavljena iz **3 nukleotidov**, se ob delitvi celice prenaša sporočilo o tem, kakšno naj bo **zaporedje aminokislin**, ki se bodo spojile v beljakovino. Prenaša se s celice na celico in od staršev na potomce **genetska informacija za sintezo novih encimov in drugih spojin – dedovanje**.

MITOZA

Delitev celičnega jedra

MEJOZA

Delitev celičnega jedra, ki poteka v dveh zaporednih delitvah in vodi do jeder s haploidnim številom kromosomov.

11) KAJ JE PENTOZA? KATERI DVE POZNAME? KJE SE NAHAJATA?

1. Monosaharid s 5 C-atomi.
2. riboza in deoksiriboza.
3. v RNK in DNK

12) KAJ JE HEKSOZA? KATERE POZNAME? KJE SE NAHAJA?

1. monosaharid s 6 C-atomi
2. glukoza, fruktoza
3. sta končna produkta **fotosinteze**

OSNOVNI PROCESI PRESNOVE ALI METABOLIZMA

1) METABOLIZEM

- a) Potekajo v vsakem organizmu
b) poteka v dveh smereh:

1) procesi izgradnje – **asimilacija** (npr. **fotosinteza**)—

a) celice spremenijo iz okolice sprejete snovi v takšne snovi, kot jih **potrebujejo** → torej **organizem v sebi predela snovi in gradi živo snov svojega telesa**.

b) **Asimilacija** vsi procesi, ki vodijo od preprostejših sestavin hrane do izredno zamotano zgrajene žive snovi.

Asimilacija so sinteze, kjer iz preprostejši molekul nastajajo bolj komplicirane in specifične molekule, pri čemer nastajajo **asimilati**.

2) procesi razgradnje ali **disimilacija** (npr. **dihanje in vrenje**)

a) da lahko organizem opravlja vse funkcije (gibanje, prehranjevanje...), potrebuje **energijo** – to pridobi z

razgradnjo molekul na preprostejše, pri čemer nastaja **energija**

- c) procesa **asimilacije** + **disimilacije** sestavljata presnovo oz. **metabolizem**

2) PRIDOBIVANJE ORGANSKIH SNOVI V CELICAH

1) zelene rastline same napravijo organske snovi → avtotrofi.

a) ustvarjajo organske snovi iz anorganskih

b) Pri **fotosintezi** iz atmosfere sprejemajo **ogljikov dioksid** (CO₂), iz tal pa **vodo**. Iz teh dveh snovi gradijo enostavne

sladkorje, iz teh pa **maščobe**, **aminokislino** itd.

→ potrebna je **sončna svetloba** → s pomočjo barvila **klorofila** se spremeni v kemično **energijo**.

2) nezeleni celice (živalske, človeške, glive, korenine, cvetovi, bakterije) → heterotrofi

a) sprejemajo organske snovi rastlinskega in/ali živalskega izvora

a) dobijo organske snovi naravnost od hrane ali posredno od zelenih rastlinskih celic

3) ALI IMAJO ZELENE VIŠJE RASTLINE TUDI KAJ HETEROTROFNIH CELIC? KJE?

4) ENA OD SKUPNIH ZNAČILNOSTI ŽIVIH BITIJ JE PRESNOVA ALI METABOLIZEM. KATERE SO ŠE DRUGE SKUPNE LASTNOSTI?

5) FOTOSINTEZA

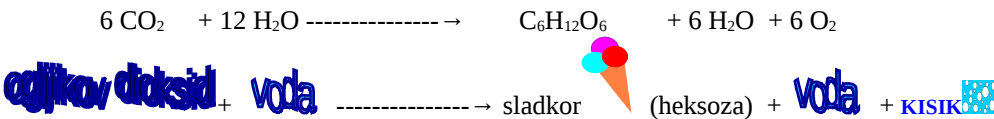
1. fotosinteza je asimilacija ogljikovih hidratov.

2. procesi fotosinteze se odvijajo v **kloroplastih**

3. v notranjosti **kloroplasta** je sistem sploščenih membran, naložene ena nad drugo, v njih pa fotosintetska barvila – najpomembnejše je **klorofil**-

4. Fotosinteza = sončna svetloba + **klorofil** → iz **ogljikovega dioksida** in **vode** nastane sladkor.

5. **Stranska produkta** sta pri tem **voda** in **KISIK**.

5a) Temotna faza fotosinteze

1. neka pentoza (sladkor s 5 C-atomi) se veže z CO₂ v **kislino** s 6 C-atomi

2. **kislina** s 6 C-atomi razpade na dve kislini s 3 C-atomi, ki se spremenita v dve **triozi** (dva sladkorja s 3 C-atomi)

3. Ti dve triozi se povežeta v molekulo **fruktoze** (sladkor s 6 C-atomi).

4. **Fruktoza** se spremeni v **glukozo**. Ta dva sta končni produkt fotosinteze

TEMOTNA FAZA FOTOSINTEZE LAHKO POTEKA TUDI BREZ SVETLOBE!

5B) SVETLOBNA FAZA FOTOSINTEZE

Iz katere snovi se sprošča **KISIK**? Iz **vode** (svetloba jo razgradi na vodik (H) in **KISIK** (O))

a) **KISIK** celica **odda**

b) vodik reducira NADP v NADPH₂

c) svetloba razcepi vodik v elektrone in protone

d) svetlobne reakcije potekajo v **kloroplastih** → absorbirajo svetlobo

e) KONČNI PRODUKTI svetlobne faze: **ATP**, NADPH_2 , **KISIK**

f) **KISIK** je pravzaprav **stranski produkt fotosinteze!**

6) POMEN FOTOSINTEZE

1. nastaja **KISIK**
2. v onesnaženih območjih rastline očistijo zrak
3. nastali sladkor je prvi asimilat v procesih asimilacije (iz sladkorja nastane škrob)
4. v rastlini se sladkor skladišči v obliki škroba
5. iz sladkorja tvori maščobe, **aminokislino** in organske snovi
6. **Zelene rastline pri fotosintezi ne pripravljajo hrano le zase ampak tudi za vse heterotrofne organizme na našem planetu**

7) DISIMILACIJA

1. **energija**, ki se sprošča ob razgradnji organskih snovi se shranjuje v **ATP**-ju.
2. poznamo 2 načina razgradnje OH-jev:

- VRENJE
DIHANJE

3. pomen obeh procesov je: Pridobivanje **energije**
4. gre za prenos **energije**, ki je shranjena v molekulah sladkorjev, v molekule **ATP**.

8) VRENJE

1. razgradnja **brez KISIKA** - **anaerobni** organizmi – bakterije, glive

2. alkoholno, mlečnokislinsko, očetnokislinsko...
3. končni produkti: etanol, mlečna kislina

8a) Alkoholno vrenje

1. mošt v vino
2. Glive kvasovke razgradijo glukozo v etilni alkohol in **ogljikov dioksid**, pri čemer se sprošča **energija**.
3. Formula alkoholnega vrenja:

4. Pri alkoholnem vrenju se **energija** ne sprosti na enkrat, ampak postopoma.
5. encimi omogočajo več reakcij → nastaja več vmesnih produktov in **ATP** (**energija**!)

6. Glukoza postopoma preide v 2 molekuli piruvične **kislino** – **glikoliza**.

7. piruvična kislina se razgradi do etilnega alkohola → izstopa **ogljikov dioksid**

8B) OCETNOKISLINSKO VRENJE

1. **KIS**

- načeto steklenico vina pustimo stat → se skisa ker:
  - v vinu se namnožijo **ocetne bakterije**, ki vsebujejo **encime ocetno-kislinskega vrenja**.
- potreben je **KISIK**
- FORMULA:** etanol + **KISIK** = ocetna **kislina**

8C) MLEČNOKISLINSKO VRENJE

- sodelujejo mlečnokislinske bakterije.
- v naravi so te bakterije na vimenih krav
- če zaidejo v mleko, predelajo mlečni sladkor v mlečno **kislino** → mleko se sesiri
- nastane piruvična **kislina** → se dalje razgradi do mlečne **kislina**.
- mlečna **kislina** preprečuje razvoj drugih bakterij, zato s kisanjem dobro konzerviramo živinsko krmo v silosih
- mlečna **kislina** preprečuje razvoj drugih bakterij, zato s kisanjem dobro konzerviramo živinsko krmo v silosih

9) GLIVE KVASOVKE

Zaprto trosne enocelične glive
Se razmnožujejo z brstjenjem

- sodelujejo pri alkoholnem vrenju in izdelavi kruha
- drobne celice, ki vase spravijo sladkor , ki nastane s počasnim razpadanjem škroba, ki je glavna sestavina moka
- razkrojijo sladkor do etilnega alkohola in **ogljikovega dioksida**
- alkohol in **ogljikov dioksid** (plin) oddajajo, zato v testu nastanejo luknje in pecivo rahlo.

10) Dihanje

- razgradnja s **KISIKOM** , **aerobni** organizmi
- razgradnja sladkorja popolnejša kot pri vrenju, ker nastaneta CO₂ + **voda** → nastaneta zaradi **KISIKA** (anorganske snovi)
- **FORMULA:**

$$C_6H_{12}O_6 + O_2 \longrightarrow 6 CO_2 + 6 H_2O + \text{energija}$$

$$\text{Sladkor} + \text{KISIK} \longrightarrow \text{ogljikov dioksid} + \text{voda} + \text{energija}$$
- del **energije** se izgubi kot toplota, del porabijo celice

11) CELIČNO DIHANJE

a) razgradnja glukoze ob **porabi KISIKA** → sprošča se CO₂.

b) **KISIK** celice sprejemajo iz okolja.

c) dihalna plina (O₂ in CO₂) se izmenjujeta skozi dihalne površine. → rastline – **reže**
→ večceličarji – **velike, vlažne in prepojene s kapilarami**
→ členonožci – **vzdušnice (traheje)**
→ vodne živali – **škrge**
→ kopenski vretenčarji – **pljuče**

d) 3 faze:

1. FAZA: glikoliza (anaeroben proces)

I: Poteka v citoplazmi

II. Glukoza se postopno razgradi do piruvične **kislone**.

2. FAZA: Krebsov cikel:

I. Poteka v mitohondrijih

II. Piruvična **kislina** (3 C-atomi) vstopi v mitohondrije → se spremeni v aktivirano očetno **kislino** (2 C-atoma)

III. CO₂ se odcepi

IV. večkrat se odcepi vodik, ki ga prevzame NAD → se reducira v NADH₂.

V. NADH₂ prenaša vodik na dihalno verigo.

VI. Krebsovem ciklu se razgradijo :

glukoza

OH-ji

Lipidi

Beljakovine

3. FAZA: dihalna veriga:

I. v mitohondrijih

II. vodik se prenaša h **KISIKU** in se spaja z njim v **vodo**

III: pri prenosu se oddaja **energija** → se izkorišča za sintezo **ATP**.

IV. Energetski izkoristek aerobnih procesov (**fazi 2 in 3**) je mnogo večji anaerobnih v (glikoliza, vrenja)

e) dihalni plini potujejo na osnovi difuzije iz tkiv z višjo koncentracijo v tkiva z manjšo koncentracijo plina.

f) dihalni plini se transportirajo po krvnih žilah

g) kri sesalcev vsebuje hemoglobin (nase veže ali **KISIK** ali **ogljikov dioksid**)

h) tkivo hkrati sprejme in oddaja **ogljikov dioksid**

i) **ogljikov dioksid** se transportira do dihalnega organa (npr. pljuč), kjer se zrak izdihne.

j) mnoge živali diha z več dihalnimi sistemi (Žaba): najprej škrge + koža, potem pljuča + koža

RAZMNOŽEVANJE

Razmnoževanje zagotavlja obstoj in kontinuiteto vrste.

1) NESPOLNO RAZMNOŽEVANJE

1. POMEN: nastajanje in večanje števila novih osebkov
2. ZNAČILNOST: dedna snov nastalih osebkov vrne kopije staršev
3. VRSTE:
  - a) celična delitev: 2 enaki hčerinski celici
  - b) brstenje celice: 2 enako veliki hčerinski celici (glive kvasovke)
  - c) delitev na veliko število posebnih celic nespolnega razmnoževanja, TROSOV ali SPOR (pri glive, mahovi, višje rastline)
  - d) vegetativno razmnoževanje: nov osebek nastane iz večceličnih delov (ne iz ene sme celice):
    - z gomolji (krompir)
    - s pritlikami (jagodnjak)
    - z zarodnimi brstiči (lopatica)
    - s potaknjenci (odrežemo poganjke, potaknemo v zemljo in tam zakoreninijo)
  - e) brstenje organizma: en del večceličnega telesa izraste v brst, ki se kasneje oddeli in zraste v nov osebek (sladkovodni trdoživ)

2) SPOLNO RAZMNOŽEVANJE

1. dedna snov nastalih osebkov so nove kombinacije
2. povezano z menjavanjem jedrne faze (**gamete haploidne**, telesne celice **diploidne**)
3. V spolnih organih (**gametangijih**) nastajajo **spolne celice**.
4. **Spolne celice** ali **gamete** imajo enojno (**haploidno**) število kromosomov.
5. Združita se po 2 raznospolni **gameti**
6. nastali spojek ali **ZIGOTA** ima dvojno (**diploidno**) število kromosomov
7. po številnih **CELIČNIH DELITVAH** se v **ZIGOTI** razvije **potomec**.
8. Človek ima v telesu celice s 46 kromosomi (**diploidne**), spolne celice (jajčece, spermiji) imajo le 23 kromosomov (**haploidne**)
9. do zmanjšanja števila kromosomov pride pri MEJOZI (dedna snov se razdeli na dve celici)

MEJOZA?

razdelitev dedne snovi na dve celici

GAMETANGIJE?

Spolni organi

KAJ JE GAMETA?

Spolna celica

KAJ JE ZIGOTA?

Spojek dveh raznospolnih gamet

3) NAČINI SPOLNEGA RAZMNOŽEVANJA

1. **IZOGAMIJA** – gamete so bolj ali manj **enake**
2. **ANIZOGAMIJA** – moške in ženske gamete so **različne, gibljive**
3. **OOGAMIJA** – ženske gamete **večje, NEgibljive**
- moške gamete **manjše, gibljive** – pri semenkah **včasih NEgibljive**

POMEN OOGAMIJE: nov organizem se razvije iz oplojenega jajčeca, ki je **zaradi** svoje **velikosti bogatejša s hrano**

4. **PARTENOGENEZA** (deviški razvoj) – spolno razmnoževanje, kjer je udeleženo **samo jajčece**
- ni oploditve z moško gameto

- **Listne uši** : med letom partenogenetsko (izlegajo se le samice), ob koncu leta paritev s samci
- **paličnjaki**: nekatere vrste nimajo samcev
- **čebele**: troti nastanejo **PARTENOGENETSKO**, delavke in samica matica se razvijejo iz oplojenega jajčeca.

4) METAGENEZA

1. Menjava med spolno (gametno) generacijo – **gametofit** - in nespolno (trosno) generacijo – **sporofit** – (pri rastlinah).
2. **Gametofit** je rastlina s spolnimi organi, kjer nastajajo **gamete**.
3. po 2 raznospolni **haploidni gameti** se združita v **diploidno zigoto**.
4. **Zigota** je začetek **sporofita**.
5. **sporofit** je rastlina, ki nosi **trosobnike** (sporangije) → v njih po redukcijski delitvi nastanejo **haploidni TROSI**.
6. **TROS** je celica nespolnega razmnoževanja → predstavlja **pričetek gametofita**
7. **Pri rastlinah !!!** se menjava jedrna faza → enkrat je **diploidna** enkrat **haploidna** → takšno metagenezo imenujemo **haplodiplofazično**, srečujemo pri **haplodiplontih**.

TROSOBNIK ali Sporangij

4A) METAGENEZA PRI ŽIVALIH

1. generacije se razlikujejo po obliki
2. MEDUZE
3. polip je nespolna generacija

4. polip se razmnožuje z brstenjem ali s prečnim predeljevanjem telesa → oddeljuje krožnikaste tvorbe ki plavajo samostojno in se razvijejo v meduze
5. meduza je spolna generacija → ima spolne organe, v njih nastajajo gamete
6. iz zigote pa nastajajo polipi

METAGENEZA

1. Menjava med spolno (gametno) generacijo – **gametofit** - in nespolno (trosno) generacijo – **sporofit**

HAPLOFAZIČNA METAGENEZA

rodova, ki se izmenjujeta sta haploidna (trosovci)

DIPLOFAZIČNA METAGENEZA

oba rodova diploidna (ožigalkarji, migetalkarji, trakulje)

HAPLODIPLOFAZIČNA METAGENEZA

1. pri **rastlinah**

2. izjemoma pri luknjičarkah

GONOHORISTI

1. Enospolniki – živali, ki imajo le moške ali le ženske spolne organe (gametangije)
2. samci, samice

HERMAFRODITI (HERMES + AFRODITA)

1. na eni živali razviti moški in ženski spolni organi - dvospolniki
2. mnogi polži (npr vrtni), deževniki, trakulje

MODA, SEMENČNIKI ALI TESTISI

Moške spolne ŽLEZE → v njih zorijo semenčice/spermiji

SEMENČICE/SPERMIJE

Moške spolne CELICE

JAJČNIKI/OVARIJI

Ženske spolne ŽLEZE → v njih zorijo jajčeca

JAJČECA

Ženske spolne celice

IZVODILA

Po njih potujejo spolne celice

SEMENOVODA

Parna moška izvodila, ki se končujeta v kopulacijski organ → penis

KOPULACIJSKI ORGAN

Končen skupni del semenovoda → penis
Služi za osemenitev

OSEMENITEV

Vnašanje semenčic v ženske spolne organe
Pogoj za oploditev

JAJČEVODA

Parna ženska izvodila

MATERNICA

1. uterus
2. del jajcevoda
3. v njej se po oploditvi razvije zarodek

OPLODITEV

Združitev jajčne celice s semenčico
Združitev moške in ženske celice

ZARODEK/PLOD

Vanj se razvije oplojeno jajčece

STOK/KLOAKA

Pri pticah
Skupno izvodilo za črevo, sečni mehur in spolne organe

VALJENJE

Segrevanje jajc, dokler se ne izvalijo mladiči
Zlasti pri pticah

JAJČNI ZOB

Rožiček, s katerim ptičji mladiči razbijejo jajčno lupino
Kmalu po izvalitvi izgine

RAZMNOŽEVANJE PTIC

1. med dvorjenjem (razkazovanje barvnih vzorcev, kimanje z glavo) se ptici sparita
2. samec skoči na samico →
3. → združita se z zadnjičnima odprtinama (Kloako)
4. samec izloči seme v samico (osemenitev)
5. samec NIMA kopulacijskega organa
6. eno semenčece se združi z jajčno celico
7. plod iz jajca črpa hranivo – rumenjaki in beljak
8. toplota pomembna za razvoj plodov (valjenje)
9. ko mladič porabi vso hranivo v jajcu, s posebnim rožičkom (jajčnim zobom) razbije jajčno lupino.

POSTELJICA/PLACENTA

1. dobro prekrvavljena tvorba
2. v njej poteka izmenjava snovi med materjo in zarodkom (dotok hranil in **kisika** , odtok metabolitov)
3. zarodek dobi za razvoj in rast potrebne snovi iz materine krvi
4. zarodek je s posteljico povezan prek popkovine
5. plod ne diha z dihali
6. plod ne sprejema hrano v prebavno cev

KATERE SPOLNE HORMONE IZLOČAJO SPOLNE ŽLEZE?

MOŠKE: androgeni → testosteron, malo estrogena

ŽENSKKE: estrogene → estradiol, progesteron (menstruacija), malo androgenov

BREJOST

Nosečnost pri živalih

PARITEV

Spolna združitev zaradi osemenitve in oploditve

MENSTRUACIJA

1. Redna krvavitev iz maternice pri spolno zreli ženski
2. na približno 28 dni
3. znamenje, da je odmrlo neoplojeno jajčece
4. izloči se maternične sluznica

NAŠTEJ OSNOVNE SISTEMATSKE ENOTE (6) PO KATERIH DELIMO RASTLINE IN ŽIVALI PO VRSTI OD NAJMAJMANJSE DO NAJVEČJE - UVRSTI MAČKO/GRAH (vrsta,rod,družina,red,razred,deblo)

vrsta	domača mačka	grah
rod	mačka	grah
družina	mačke	metuljnice
red	zveri	stročnice
razred	sesalci	dvokaličnice
deblo	strunarji	semenovke

RAZDELITEV NA 2 KRALJESTI

1) **PROKARIOTI** – nimajo izoblikovanega jedra

BAKTERIJE

2) **EVKARIOTI** – vsa ostala živa bitja z evkariotsko celico

- a) **steljčnice** – telo je steljčnica → NI korenin , stebila, listov
- alge
  - glive
  - lišaji (z modrozeleno cepljivko)
- b) **mahovi** – lahko imajo steblo in liste , NI korenin
- c) **brstnice** – imajo korenine , steblo, liste
- praprotnice
  - semenke/cvetnice

CELULOZA

Glavna sestavina **rastlinskih** celičnih sten

RAZDELITEV PO WHITTAKERJU

5 kraljestev

- 1) PROKARIOTI
- 2) PROTOCTISTA
- 3) GLIVE (FUNGI)
- 4) RASTLINE (PLANTAE)
- 5) ŽIVALI (ANIMALIA)

1) PROKARIOTI

1. **BAKTERIJE, MODROZELENE CEPLJIVKE**
2. celica je prokariotska → nimajo izoblikovanega jedra (ostala kraljestva imajo evkariotsko celico)
3. celična stena **NI** celulozna

2) PROTOCTISTA

1. **PRAŽIVALI, ALGE** , **EVGLENOFITI**
2. niso živali
3. niso rastline
4. niso glive
5. niso prokarioti

3) GLIVE / FUNGI

tvorijo trose

ni migetalk

so heterotrofi (saprofiti, paraziti, simbionti)

4) RASTLINE / PLANTAE

MAHOVI

PRAPROTNICE

SEMENKE

razvijajo se iz kalčka (embrija), ki ima posebno zgradbo

so večinoma avtotrofi

celična stena iz celuloze

5) ŽIVALI / ANIMALIA

razvijajo se iz blastule

so heterotrofi

KALČEK/EMBRIO

iz njega se razvijajo rastline

TROS

je celica nespolnega razmnoževanja

iz njega se razvijajo glive

BRAZDANJE

zaporedna delitev oplojene človeške in živalske jajčne celice

BLASTULA

Deljena jajčna celica
iz nje se razvijejo živali

MORULA

Malini podobna tvorba, sestavljena iz 16-32 celic. Iz nje se z nadaljnjim deljenjem razvije blastula

PRIMARNA TELESNA VOTLINA

Votlina, napolnjena s tekočino, v sredini **blastule**.

RAZVOJ BLASTULE

1. oploditev jajčeca
2. brazdanje – delitev jajčeca
3. nastane večcelična tvorba – spominja na žogico polno celic – **MORULA**
4. celice se na sredini morule razmaknejo in gleda na rob
5. v sredini nastane votlina, napolnjena s tekočino → Primarna telesna votlina
6. cela tvorba, ki spominja na votlo žogico, je **BLASTULA**.

VIRUSI

1. predcelični organizmi
2. nesposobni presnavljati
3. nesposobni sami razmnoževati → samo znotraj ŽIVE gostiteljske celice
4. manjši od bakterij (20 – 300 nm)
5. vsebujejo ali DNK ali RNK (NIKOLI obeh)
6. DNK/RNK v sredini, okoli je beljakovinski plašč
7. izven živih celic se obnašajo kot neživa organska snov

BAKTERIOFAGI

Bakterijski virusi – zajedajo in uničujejo bakterije

VIRUSNE BOLEZNI ČLOVEKA

Ošpice
Norice
Črne koze
Otroška paraliza
nahod

VIRUSNE BOLEZNI ŽIVALI

Pasja steklina
Slinavka
Parkljevka
Goveja, svinjska, kokošja kuga

RASTLINSKE VIRUSNE BOLEZNI

Mozaične bolezni tulipanovih in tobakovih listov

PROKARIOTI

GNILOŽIVKE/SAPROFITI

Rastline/bakterije/glive brez klorofila
Heterotrofi

BAKTERIJSKE BOLEZNI PRI LJUDJEH

◇ davica	◇ kuga	◇ škrlatinka
◇ TBC	◇ gobavost	◇ oslovski kašelj
◇ tifus	◇ sifilis	◇ tetanus
◇ kolera	◇ gonoreja	

TROHNENJE

Razkranje organskih snovi pod vplivom saprofitov (gniloživk)

Končni produkti so anorganske (mineralne) snovi: - voda

- CO₂
- amoniak
- žveplovodik

GNITJE

Posebna oblika trohnenja
Razkranje beljakovin

KAPSULA

ovojnica, sluzasta plast, ki obdaja bakterije

BAKTERIJE

1. enocelični prokarioti
2. veliki nekaj mikrometrov
3. oblike: kroglaste (KOKI)
paličaste (BACILI)
vijakaste (SPIRILE)
4. celična stena iz beljakovin, lipidov, sladkorjev
5. DNK ne obdaja jedrna membrana
6. biček za gibanje
7. KAPSULA
8. preživijo zelo visoke (100°C) in zelo nizke (-253°C) temperature

PREHRANJEVANJE BAKTERIJ

- 1) Heterotrofno
  1. Paraziti
  2. Saprofiti/gniloživke
  3. Simbionti
- 2) Avtotrofno
  1. s fotosintezo
  2. s kemiosintezo

PARAZITI

1. Heterotrofi
2. bakterije, parazitske glive, gliste, trakulje
3. zajedajo v živali, rastlini, človeku
4. hranijo se na račun živih organizmov → jemljejo hranljive snovi
5. izločajo strupe/toksine → produkti bakterijske presnove
6. uničujejo celice in tkiva svoje žrtve

SAPROFITI/GNILOŽIVKE

heterotrofi

1. Delno razkrojene organske snovi dobijo iz :
  - mrtvih rastlin
  - mrtvih živali (ali njihovih produktov (iztrebki, sir, marmelada))
2. razkrojijo delno razkrojene organske snovi do anorganskih
3. trohnenje
4. gnitje
5. povzročajo popolno mineralizacijo organskih snovi v naravi

SIMBIOTNTI

heterotrofi

- 1) DUŠIKOVE BAKTERIJE:
  - a) živijo v koreninskih gomoljih višjih rastlin
  - b) kemično vežejo dušik iz zraka v dušikove spojine
- 2) BAKTERIJE V ČREVESJU GOVEDA
  - razkrajajo celulozo, ker govedo nima encimov za to

FOTOSINTETSKE AVTOTROFNE BAKTERIJE

- a) bakterije, ki si same proizvajajo hrano
- b) imajo klorofil
- c) vodik jemljejo iz žveplovodika, zato je stranski produkt žveplo, **ne** pa **KISIK** .

BAKTERIJE S KEMOSINTEZO

- a) **NI** klorofila → ne potrebujejo sončne svetlobe
- b) energijo dobijo iz raznih oksidacijskih procesov

KEMOSINTEZA

Način sinteze sladkorja

DISIMILACIJA PRI BAKTERIJAH

(dihanje in vrenje)

Vseh vranj ne povzročajo bakterije

1) OCETNOKISLINSKO VRENJE

1. KIS

2. načeto steklenico vina pustimo stat → se skisa ker:
  - v vinu se namnožijo ocetne bakterije, ki vsebujejo **encime ocetnokislinskega vrenja**.

3. potreben je **KISIK**

4. **FORMULA**: etanol

+ **KISIK** = ocetna **kislina**

2) MLEČNOKISLINSKO VRENJE

1. sodelujejo mlečnokislinske bakterije.
2. v naravi so te bakterije na vimenih krav
3. če zaidejo v mleko, predelajo mlečni sladkor v mlečno **kislino** → mleko se sesiri
4. nastane piruvična **kislina** → se dalje razgradi do mlečne **kislina**.

5. mlečna **kislina** preprečuje razvoj drugih bakterij, zato s kisanjem dobro konzerviramo živinsko krmo v silosih

POMEN BAKTERIJ

1. Pomembne pri kroženju snovi v naravi (nastajanje humusa, razgradnja mrtvih organizmov)
2. kisanje mleka/zelja
3. zorenje sira
4. pridobivanje kisa
5. shranjevanje krme v silose
6. pomembne za prebavo (črevesne bakterije)

PROTOKTISTI (2. KRALJSTVO PO WHITTAKERJU)

1. Praživali
  - bičkarji
  - korenonožci
  - trosovci
  - migetalkarji
2. Alge

PAŽIVALI

1. telo je ena sama celica
2. mikroskopsko majhne
3. v vodi ali drugih tekočinah
  - Krvni paraziti** – v krvi
  - Črevesne simbiotske praživali – v črevesju
4. imajo eno ali več jeder
5. imajo organele/organčke – mitohondrije, Golgijev aparat, endoplazmatski ret...
6. izločalo je krčljivi mehurček
7. gibala:
  - bički
  - migetalke ali
  - panožice
8. Delimo jih glede na vrsto in prisotnost gibal:
  - bičkarji
  - migetalkarji
  - korenonožci
  - trosovci

CITOSTOM

celična usta ob korenu bička pri bičkarjih

ŽIVALSKI BIČKARJI

praživali

1. gibljejo se z enim ali več bičkov
2. telo ima 2 konca – je POLARIZIRANO
3. biček je na sprednjem koncu
4. ob korenu bička so celična usta (citostom)
5. prebavna vakuola ob citostomu
6. Spolno in nespolno razmnoževanje:
  - a) nespolno: - s podolžno delitvijo
  - b) spolno: - 2 spolno zrele osebkice se združita v spojek ali zigoto
7. nekateri živijo kot simbionti v prebavilu termitov in ščurkov (prebavljajo les)

OVRATNIČARJI

1. Živalski bičkarji
2. okrok osnove bička imajo citoplazmatski ovrtnik → nanj se nalepi hrana
3. verjetno so nekoč iz njih nastale spužve

PANOŽICE

1. citoplazmatski izrastki pri korenonožcih
2. lahko spremenijo obliko
3. premikanje živali in hranjenje
4. z njimi hrano (drug organizem) oblijejo

KORENONOŽCI

1. Imajo panožice
2. se razmnožujejo z delitvijo ali spolno

Predstavniki:

- a) Ameba
- b) Entameba (povzročitelj amebne griže (pomen higiene!))
- c) Luknjičarke

ENTAMEBA

Korenonožec

Povzročitelj amebne griže

LUKNJIČARKE

1. Živijo v apnenastih lupinicah
2. Morski korenonožci
3. Pomembni pri nastajanju krede → lupinice so se usedale in tvorile sediment

TROSOVCI

Praživali

Plazmodij – povzročitelj malarije, prenašalec /vektor = komar mrzličar

1. vsi so notranji zajedalci
2. menjavanje spolnega rodu z nespolnim (metageneza)
3. za razmnoževanje (in s tem širjenje okužbe) osnujejo kali v trdnem ovoju – TROSE
4. Le kali krvnih zajedalcev so brez ovoja
5. odrasli brez posebnih gibal

POMEN TROSOVCEV

pri živalih povzročajo različna, tudi zelo nevarna obolenja

PLAZMODIJ

Praživali iz skupine trosovcev
povzročitelj malarije
prenašalec /vektor = komar mrzličar
v krvi napada in uničuje rdeče krvničke

KAJ JE MALARIJA? KDO JE VEKTOR?

Vročinska bolezen z napadi potenja in vročine
Povzročajo jo plazmodiji (praživali iz skupine trosovcev)
Plazmodiji v krvi napadajo rdeče krvničke
Prenašalec je komar mrzličar

SPALNA BOLEZEN – VEKTOR, KAJ POVZROČA?

Vektor/prenašalec je muha c-c
Povzročajo jo krvni paraziti, bičkarji tripanosome

KAJ JE TO VEKTOR?

Prenašalec bolezn

MIGETALKARJI

PARAMECIJ, ZVONČICA, ŠKOLJČICA

Telo pokrito z migetalkami
Imajo 2 jedri: veliko in malo
Razmnoževanje:
Nespolno: s prečno delitvijo
Spolno: s konjugacijo

KONJUGACIJA

Spolno razmnoževanje migetalkarjev

- 2 migetalkarja se začasno spojita z ustno stranjo
- v vsakem se malo jedro deli → nastaneta moško in ženski jedro
- izmenjata gibljivi moški jedri, ki potujeta iz enega osebka v drugega in tam oplodita žensko jedro.
- Med tem veliki jedri razpadeta

ALGE

- Nekoč so jih prištevali k steljčnicam (preprosto telo → ni korenin , stebila, listov)
- avtotrofi
- navezani na vodno okolje
- V morju od aobale do globin → dokler še je možna fotositeza
- najgloblje rastejo rdeče alge
- tudi v zmerno onesnaženih vodah → prispevajo k samočistilni sposobnosti voda
- zgradba: enocelične ali večcelične: nitaste
tvorijo sluzaste prevleke
izgledajo kot pomanjšane višje rastline (rizoidi, kavloid, filoidi)

RIZOIDI

Koreninam podobna nitasta tvorba alg, mahov in lišajev

KAVLOID

Steblu podobna tvorba pri algah

FILOIDI

Listom podobne tvorbe pri algah

DELITEV ALG

1) Zelene alge

- so eno ali večcelični organizmi. So pomembni proizvajalci **KISIKA**.
- **morska solata**
- **plevrokok** (na skorji starih dreves)
  - tvori zelene prevleke
  - v suhem životari, v vlažnem (megla, deževje) se razmnožuje
- **zelena evglena**
  - enocelična alga, ki plava z dolgim bičkom
  - živi v stoječih vodah
  - avtotrofna in heterotrofna (način izbira glede na okolje/razmere)
  - heterotrofno je bakterije in manjše enoceličarje

3) Rjave alge:

- Jadranski bračič
- Kremenaste alge
  - celica skrita v kremenasti škatli s pokrovom

4) Rdeče alge

- segajo najgloblje v morju

POMEN ALG

- so osnovni(prvi) člen prehranjevalnih verig v vodnih ekosistemih → **primarni producenti**
- Nekatere gojene alge ustvarjajo beljakovine z vsemi življenjsko pomembnimi **aminokislinami** in vitamine → v prihodnosti pomembne za prehrano ljudi in živali

GLIVE

1. imajo steljčno steno iz hitina
2. razvijejo se iz spor ali trosov
3. nespolno razmnoževanje
4. nimajo klorofila → ni fotosinteze **IZJEMA!** Modrozeleni cepkljivke zaradi avtotrofnega partnerja lišaja
5. heterotrofni organizmi
6. na kopnem
7. steljko gliv sestavljajo **hife**

HIFE

Nitke, ki sestavljajo glive in tvorijo podgobje ali micelij

MICELIJ

Podgobje

PRIDOBIVANJE ORGANSKIH SNOVI PRI GLIVAH

Heterotrofno

1. Saprofiti/gniloživke
2. Paraziti
3. simbionti

SAPROFITSKE GLIVE

KLOBUKASTE GOBE, PLESNI

- hrano dobivajo od odmrlih rastlin in živali,
- jedo celulozo, les
- z encimi razgrajajo z ogljikom in dušikom bogate snovi rastlin in živali in jih resorbira
- gozdna tla bogata s temi snovmi
- skupaj s talnimi bakterijami spreminjajo mrtve snovi v humus

PARAZITSKE GLIVE

RJE, SNETI, GOBA ŠTOROVKA

- zajedajo v živih organizmih

ŠTOROVKA

- Parazitska gliva
- raste na drevesnih koreninah
- povzroča propadanje korenin → drevo usahne
- ko drevo odmre, goba preneha biti parazit →
→ postane saprofit → se hrani z organskimi snovmi mrtvega drevesa

SIMBIOZA

Oblika odnosov med dvema različnima vrstama organizmov

SIMBIONTSKE GLIVE

Lišaji (v sožitju je gliva(heterotrofna) in alga(avtotrofna))
Mikoriza

MIKORIZA

- Določene vrste gliv živijo v sožitju s koreninami višjih rastlin
- hife glive se razraščajo po korenini drevesa, grma ipd
- gliva iz korenin črpa: sladkor
istočasno razgrajuje organske snovi (saprofitsko prehranjevanje)
- drevo iz glive črpa: vodo
anorganske snovi
  - fisforne spojine
  - dušikove spojine

POMEN MIKORIZE

- Pomembna na takih tleh, kjer višje rastline - brez povezave z gobo – slabše uspevajo
- Višje rastline **ne morejo uporabljati** organske **dušične spojine v humusu** (glive ja)
- glive razgradijo do **amoniaka in nitrata** → višje rastline **lahko** uporabljajo

DELITEV GLIV

1. Nižje glive/plesnivke
2. Višje glive
  - a) zaprtotrosnice
  - b) prostotrosnice

VIŠJE GLIVE

- imajo nitasto, bogato razlaslo steljko – PODGOBJE/MICELIJ
- hife (nitke micelija) vedno prečno razdeljene v celice
  - a) zaprtotrosnice
  - b) prostotrosnice

ASKUS/TROSNI MEH

Posebni trosniki/sporangiji pri zaprtotrosnih višjih glivah

ZAPRTOTROSNIČE

Višje glive

Trosi nastajajo znotraj ASKOV

Znotraj enega aska nastane 8 spor

Glive kvasovke – **glej glive kvasovke**

Penicilij

Krušna plesen

Gobe: gomoljke
Mavrahi

PENICILIJ

Zaprtotrosna višja gliva

V podlago izloča snov (PENICILIN), ki preprečuje razvoj bakterij, tudi povzročiteljc bolezni

Prvi izoliral Fleming

PENICILIN

Prvi izoliran antibiotik

Izločajo peniciliji

Prvi ga je izoliral Fleming

Poraba za zdravljenje bakterijskih bolezni

KRUŠNA PLESEN

Se razrašča na starem kruhu, marmeladi, vkuhanem sadju

GOBE GOMOLJKE

zaprtotrosne višje glive

živijo pod zemljo

delikatesa

iščejo s posebno izurjenimi psi in svinjami

KAJ JE GOBA?

Ko na steljki glive razlikujemo: - podzemni del – podgobje/micelij
- Nadzemni del – trosnjak (vsebuje trosovnike)

- klobuk
- kocen

PROSTOTROSNIČE

Višje glive

- gobani, lisičke, mušnice

- imajo posebno oblikovan sporangij - bazidij

- številne živijo v **MIKORIZI**

- glede na prehrambeno vrednost poznamo:

užitne

neužitne

strupene

VRSTE GOB

- a) lističaste gobe (mušnica)
- b) luknjičaste (jurček, dedek)
- c) bodičaste (ježek)
- d) betičaste (lisičji parkelj)

PARAZITSKE GOBE

Drevesne gobe (kresilna goba)

RJE

- žitna rja – zajeda na žitih in češminu

Sneti

- škodljivci na koruzi

LIŠAJI

1. Višje glive
2. Organska povezava med algami/modrozelenimi cepljivkami in glivami
3. Alga je avtotrofni partner, gliva je heterotrofni partner
4. steljka sestavljena iz hife gliv, med katerimi se prepletajo celice alge ali modrozelenih cepljivke
5. steljka ima zgornjo in spodnjo skorjo ter sredico
6. alge so v zgornjem delu sredice
7. s hifami usidrana v podlago
8. naseljujejo drevesna debla, gozdna tla, golo skalo
9. zdržijo mesece brez vode
10. bioindikatorji onesnaženega zraka

VRSTE LIŠAJEV

1. Skorjasti
  - a) Najbolj izpostavljeni okolju
  - b) V najbolj onesnaženih okoljih ni
2. Listasti
  - a) v malo onesnaženih okoljih
3. Skorjasti
  - a) prinašajo največ onesnaženosti

Kjer lišajev sploh ni govorimo o Lišajski praznini
Bioindikatorji onesnaženega zraka

POMEN LIŠAJEV

Na golih skalah s hifami razkrajajo kamnino
Prestrezajo anorganski prah
Ko odmrejo kamnino gnojijo
Prvotno nerodovitna tla naredijo rodovitno
So PIONIRJI V PRIPRAVLJANJU RODOVITNIH TAL
Pridobivanje lakmusa (indikator za baze in kisline)

RAZMNOŽEVANJE MAHOV

metageneza

Višje razvite steljčnice

Moške in ženske rastline

Razmnožujejo s pomočjo vode

Moške rastline majo spermatozoide → ko so zreli, potujejo po vodi do jajčeca

Ženske jajčeca

Nastane sporofit, ki je heterotrof → se hrani pri ženskem mahu

Na gametofitu se razvije pušica

v pušici se razvijejo haploidni trosi

ob zrelosti se trosi usujejo na prosto- raznaša jih veter

na vlažnih tleh kalijo v predkal

predkal požene brstiče

razvije se haploiden mah – spolna generacija (gametofit)

gametofit je bolj razvit

POMEN MAHOV

Pomagajo pri nastajanju rodovitnih tal
Preprečujejo odtekanje vode (ker jo vsrkavajo)
Počasi oddajajo vodo → preprečevanje erozije
→ enakomerno napajajo studence

ŠOTNI MAH

Iz njega nastaja šota na Ljubljanskem barju

PRAPROTNICE

a) praprotnice
b) presličnice
Imajo že preprost cvet
Razmnoževanje z metagenezno
Sporofit bolje razvit
Obe generaciji (sporofit in gametofit) sta zeleni rastlini → avtotrofni
Za oploditev je potrebna voda

PRESLICE

Plevel
Globoke korenine
Plodni poganjki nosijo trosni klas
Trosni klas sestavljajo sporofili
Na spodnji strani sporofila so trosniki /sporangiji → v njih nastajajo haploidni trosi
Troše ob zrelosti raznosi veter
Imajo preprost cvet
Zreli trosi odletijo –konec pomladi poženejo poganjki, ki nimajo sporofil, ampak navadne liste
Plodni poganjki odmrejo
– tros na primerni podlagi kali → razvije se predkal (ima moške in ženske gametangije)
predkal je gametofit
za oploditev je potrebna voda

CVET

Poganjek, na katerem so trosonosni listi /sporofili

SEMENKE

Brstnice
Dobro prilagojene življenju na kopnem

Nastopajo cvetovi in semena

VEGETATIVNI ORGANI SEMENK

Korenina

Steblo

Listi

REPRODUKTIVNI ORGANI SEMENK

Cvet

Seme

plod

KORENINA

Organ za pričvrščanje
Črpa vodo

PREOBRAŽENE/METAMORFOZIRANE KORENINE

Pričvrščanje
Črpanje vode
Kopičenje rezervnih snovi
Zajedanje v gostitelju
a) Koren
b) Koreninski gomolji
c) oprijemalne korenine
d) sesalne korenine

KOREN

Korenje, redkev, repa

Rezervne snovi se kopičijo v glavni korenini

Nadzemni del v jeseni odpade, koren prezimi

Naslednje leto se zaradi shranjenih rezervnih snovi razvijejo cvetovi in plodovi s semeni
Potem rastlina razpade
dvoletnice

DVOLETNICE

Rastline, v katerih se eno leto hrana kopiči, drugo leto pa propadejo

KORENJSKI GOMOLJI

Rezervne snovi se kopičijo v stranskih koreninah , ki močno odebelijo

Korenine kukavice

Koreninski del prezimi

Trajnice

TRAJNICE

Kukavice

Rastline, pri katerih koreninski gomolji prezimijo .

Naslednje leto jih izčrpa razvijajoči nadzemni deli → rastlina razvije nove koreninske gomolje

OPRIJEMALNE KORENINE

Bršljan

Se oprijema podlage

SESALNE KORENINE

Izčrpavajo gostitelja

Polzajedalke in zajedalke

POLZAJEDALKE

Bela omela

Gostitelju odvzemajo: **vodo**
anorganske snovi

Fotosinteza opravljajo same

ZAJEDALKE

Gostitelju odvzemajo: **vodo**
anorganske snovi
organske snovi

LIST

Fotosinteza

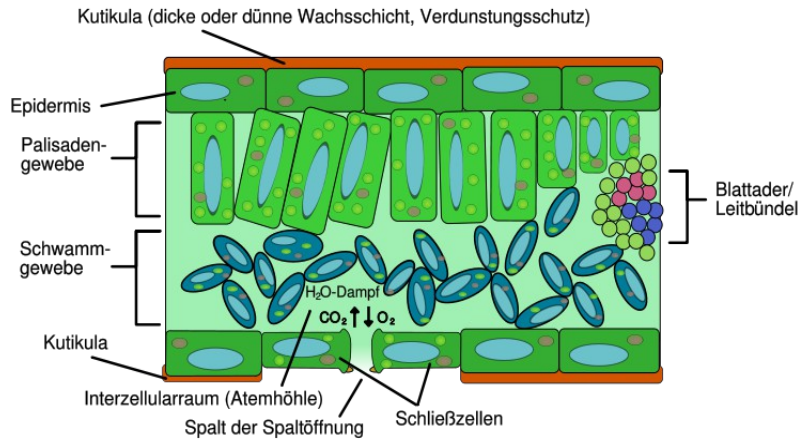
Dihanje

Izhlapevanje
pomembna površina

Starejše zasnove listov se oprijemajo stebela in ga ščitijo

BRSTIČ/POPEK

Rastni vršiček stebela z listi

ZGRADBA LISTA

Listna ploskev (sploščena)

Listni pecelj (z njim je list prirasel na steblo)

Listno dno

Pri travah: listno dno oblikovano v listno nožico

Listna sredica (zgrajena iz stebričastega in gobastega tkiva)

Zgornja povrhnjica (pokrita s povrhnjico, ki **preprečuje izhlapevanje**; ~~ni~~ kloroplastov)

Spodnja povrhnjica (v njej so **listne reže**, vodijo v sredico; reže se odpirajo in zapirajo **glede na potrebo** po vodi)

LISTNA SREDICA

zgrajena iz stebričastega in gobastega tkiva

kloroplasti

tukaj poteka **fotosinteza**

OBLIKE LISTOV

1. ENOSTAVNI LISTI

Listna ploskev je cela

Včasih po robu nazobčana

Igličasti

Suličasti

Jajčasti

Srčasti

Ledvičasti

2. DELJENI LISTI

listna ploskev različno globoko deljena v krpe

dlanasto deljeni listi (javor)

pernato deljeni listi (divji kostanj)

3. SESTAVLJENI LISTI

na glavni listni žili posamezni lističi

dlanasto sestavljeni listi (divji kostanj)

pernato sestavljeni listi

LISTI GLEDE NA POTEK LISTNIH ŽIL

Mrežasto žilnate - dvokaličnice
Vzporedno žilnate – enokaličnice

PREOBRAŽENI ISTI

V razvoju zgubile prvotne funkcije, dobile nove
Klični listi
Ovršni listi (barvni listi)
Cvetni listi

STEBLO

Nosi liste
stranjske poganjke
cvetove
plodove

opora
v steblo so žile
oporna vlakna
transport snovi

po njem se pretaka **voda** z rastopljenimi anorganskimi snovmi do listov
iz listov proti koreninam raztopljene organske snovi

DEBLO

Olesenelo glavno steblo

KAMBIJ

Tkivo na meji med lesom in skorjo golosemenk in dvokaličnic
Omogoča debelitev debla
Proti notranjosti debla proizvaja les, navzven skorjo

BRANIKE/LETNICE

Enoletni, debelinski prirastek lesa
Po zunanjih /najmlajši se pretaka voda

ČRESLOVINE

Snovi, ki jih v deblo izločajo celice, preden odmrejo
Preprečuje trohnenje

NASTANEK PLUTE

Drevo se na razpokah zaščiti pred prekomerno izgubo vode in vdorom bakterij
→ pod povrhnjico nastane novo tkivo → pluto

CVET

Preobraženi poganjek smenk
Z njim se spolno razmnožujejo
Cvetni listi
Cvetna os

NAVADNI CVET

5 vretenc cvetnih listov:

- vretence čašnih listov
- vretence venčnih listov
- dve vretenci prašnih listov – prašnikov
- vretence plodnih listov – sestavljajo pestič

1. ČAŠNI LISTI

zeleni

spominjajo na zelene liste

ščiti občutljivejše dele cveta

2. VENČNI LISTI

- barvni
- dehteči
- privabijo opraevalce

Čašni + Venčno listi = dvojno cvetno odevalo

3. PRAŠNIKI

so nad vencem

sestavljeno iz :

prašnična nit

prašnica

2 polprašnici

2 pelodni vrečici

cvetni prah nastaja v pelodnih vrečicah

4. PLODNI LISTI

na vrhu cvetne osi

nosijo semenske zasnove → iz njih se razvije seme

ena od štirih haploidnih celic se spremeni v haploidni zarodkov mešiček

5. PESTIČ

1. v njem je semenska zasnova

2. Pri golosemnikah (npr. Iglavci) → semenske zasnove na zgornji strani plodnih listov

3. Pri kritosemnikah → semenska zasnova nastane iz opljenih listov

4. Na pestiču ralikujemo:

*Plodnica – spodnji, trebušasto oblikovana

*Vrat

*brazda

5. Stene pestiča varujejo semenske zasnove in semena

OPRAŠITEV

= prenos peloda na brazdo

1. V pelodnih zrnih nastanejo moške gamete

2. V zarodkovih mešičkih ženske gamete

3. oploditev možna, ko pride pelod na brazdo pestiča

4. Pomembne žuželke (žuškocvetke), v subtropskih krajih še ptice (kolibriji)

5. Pri vodnih cvetnicah voda prenaša cvetni prah (npr. pri morski travi)

6. Vetrocvetke

SAMOLASTNA OPRAŠITEV

*Brazdo oprae pelod istega cveta

*V naravi redka

MEDSEBOJNA OPRAŠITEV

Brazdo oprae pelod katerega drugega cveta

OPRAŠITEV PRI ŽUŠKOCVETKAH

- *Pelod na cvet prinašajo žuželke
- *pelodna zrna so lepljiva in bodičasta
- *Pomembne žuželke:
  - čebele
  - Čmrlji
  - Metulji
  - Hrošči
- *Cvetovi barvni
- *Majhni cvetovi se združijo v socvetja
- *Eterična olja privabljajo oprasovalce
- *insekti v cvetovih iščejo nektar/medičino
- *Ko žuželka prileti na cvet zaradi nektarja, se dotakne prašnikov → nanjo se usuje svetni prah
- *Oprasaevalec se dotakne brazde drugega cveta → tam pusti pelod → oprasitev
- *Žuželke in zgradba cvetov se skozi zgodovino prilagajala drug drugemu

MEDOVNIKI

- Žleze v žuškocvetkah
- Izločajo nektar/medičino, ki privablja insekte

VETROCVETKE

1. Pelod prenaša veter
2. Cvetni prah je suh in lahek → veter prenaša pelodna zrna tudi stotine kilometrov
3. Cvetno odevalo neznatno ali ga ni
4. Trave – prašniki visijo iz cveta na prašničnih nitih → veter jih pozibava in odnaša cvetni prah
5. *Vsi iglavci
  - *Skoraj vse trave
  - *Nekateri listavci

RAZVOJ (ŽENSKEGA)GAMETOFITA (KRITO)SEMENK

- Ženski gametofit ali Makroprotalij
- 1. V semenski zasnovi se haploidno jedro zarodkovega mešička 3 krat deli
- 2. Nastane 8 haploidnih jeter
- 3. 3 jedra se namestijo pri ustju semenske zasnove zarodkovega mešička → se obdajo s citoplazmo in celičnimi membranami
- 4. Najgloblje ležeča celica postane jajčece
- 5. Druga 3 haploidna jedra potujejo na nasprotni konec zarodkovega mešička → nastanejo 3 haploidne celice
- 6. 2 haploidni jedri na sredini zarodkovega mešička se združita v diploidno jedro

MOŠKI GAMETOFIT KRITOSEMENK

- Mikroprotalij
- 1. Se razvije znotraj pelodnega zrna, še v pelodnih vrečkah
- 2. je skrajno reduciran, ker ga sestavljata le 2 celici
- 3. Haploidno jedro pelodnega zrna se deli
- 4. Nastaneta:
  - *večja vegetativna celica
  - *manjša generativna celica

OPLODITEV

- Voda ni več potrebna
- 1. Ko pride pelodno zrno na brazdo, kali
- 2. Pelodni mešiček v notranjosti vratu prodira do semenske zasnove
- 3. Generativna celica pelodnega mešička se deli v 2 moški spolni celici – spermalni celici
- 4. ena spermalna celica se združi s haploidnim jajcem v diploidno zigoto
- 5. iz zigote se razvije kalček/embrio – vidni koreničica, stebelce, klični listi
- 6. Druga spermalna celica se spoji z diploidnim jedrom → nastane triploidna celica
- 7. iz triploidne celice se razvije hranilno tkivo

KALITEV

- Ko pride pelodno zrno na brazdo
- Pelodno zrno požene iz njega požena dolga, cevasta struktura – Pelodov mešiček

PELODOV MEŠIČEK

- 1.dolga, cevasta struktura, ki požene iz pelodnega zrna
- 2.v njem sta vegetativna in generativna celica
- 3.v notranjosti vratu prodira do semenske zasnove
- 4.skozi ustje semenske zasnove vstopi v ženski gametofit

SPERMALNE CELICE

Moške spolne celice semenkd

KALČEK/EMBRIO

Zarodek bodočega sporofita

HRANILNO TKIVO

*Nastane iz triploidne celice v zarodkovem mešičku semenk

*Daje hrano kalčku

Dvojna oploditev

OD KOD KALČEK ČRPA HRANO ZA SVOJO RAST IN RAZVOJ

Pogosto je hrana v kličnih listih

Iz hranilnega tkiva

RAZVOJNI CIKLUS SEMENK

Je metageneza:

- 1.Iz haploidnega pelodnega zrna se razvije moški gametofit, ki tvori 2 moški celici
- 2.Iz haploidnega zarodkovega mešička se razvije ženski gametofit, ki tvori jajčece
- 3.Po oploditvi se razvije diploidni sporofit → je odrasla semenka
- 4.Na sporofitu nastanejo: *prašniki (enaki trosonisnim listom/mikrosporofili)
*plodni listi (makrosporofili)
- 5.V prašnikih nastajajo pelodne vrečice (enako trosovníkom(mikrosporangiji)
- 6.Plodni listi nosijo semenske zasnove (makrosporangije)
- 7.Redukcijska delitev
- 8.V pelodnih vrečicah nastanejo haploidna pelodna zrna
- 9.V semenskih zasnovah nastane haploiden zarodkov mešiček

SEME

=embrio/kalček+semenska lupina

1.Nastane po oploditvi iz semenske zasnove

2.Ovoja semenske zasnove se razvijeta v semensko lupino

REZERVNE SNOVI V SEMENIH

Maščobe

Škrob

Beljakovine

SEMENSKA LUPINA

Se po oploditvi razvije iz ovojev semenske zasnove

PLOD

1.=seme+osemenje

2.Ščiti semena do njihovega dozorevanja

3.Razširi semena

4.Po zgradbi in nastanku različni

5.Po oploditvi se posušijo in odpadejo:

*listi cvetnega odevala

*prašniki

*vrat pestiča

*brazda pestiča

6.Stena plodnice močno raste → nastane osemenje

OSEMENJE

Obdaja in štiti semena

Pri nastanku sodelujejo še npr.:

*venčni listi

*cvetna os

*os socvetja

SPOLN CVETOV IN RASTLIN

- 1.Dvospolne
- 2.Enospolne
- 3.Enodomne
- 4.Dvodomne

DVOSPOLNE RASTLINE

- 1.Večina semenk
- 2.V istem cvetu ima prašnike in pestiče (moški in ženski del cveta)

ENOSPOLNE RASTLINE

Leska, vrba...

V cvetu ali le prašnike ali le pestiče → le moški ali le ženski cvet

ENODOMNE RASTLINE

Cvetnice, katerih moški in ženski cvetovi so ločeno na isti rastlini

Leska, hrast

DVODOMNE RASTLINE

Semenke, pri katerih sta spola ločena

Moški in ženski cvetovi se ne razvijejo na isti rastlini

Ginko, tisa, kopriva, vrba

RAZDELITEV SEMENK

- 1.Golosemenke
- 2.Kritosemenke
  - *dvokaličnice
  - *enokaličnice

GOLOSEMENKE

- 1.Plodni listi niso zrasli v pestič
- 2.Semenske zasnove in semena nastajajo prosto na površini plodnih listov
- 3.Skoraj vse so vetrocvetke
- 4.Lesnate rastline/drevesa → iglavci

KRITOSEMENKE

- 1.Plodni listi zrasli v pestič
- 2.Semenske zasnove nastajajo v notranjosti plodnice
- 3.semena v notranjosti plodu
- 4.Žužkocvetke ali vetrocvetke
- 5.lesnate rastline ali zelišča
6. delimo na eno- in dvokaličnice

DVOKALIČNICE

- 1.Kritosemenke
- 2.Kalček ima 2 klična lista → koreničica se razvije v glavno korenino
- 3.žile v zelenih steblih nameščene v krogu → imajo ohranjen kambij
- 4.Listi mrežasto žilnati in pecljati
- 5.Cvetovi imajo dvojno cvetno odevalo

ENOKALIČNICE

- 1.Kritosemenke
- 2.Kalček ima 1 klični list → koreničica kmalu odpade, razvijejo se nadomestne korenine

- 3.Žile so raztresene po vsem stebelnem prerezu, kambija ni
- 4.Listi vzporedni žilnati, mnogokrat brez peclja
- 5.Enojno cvetno odevalo(perigon)

PERIGON

- 1.Pri enokaličnicah
- 2.Enojno cvetno odevalo
- 3.Cvetno odevalo ni razčlenjeno v čašo in venec

TRAKULJA

- *Nečlenarski zajedavec človeka in vretenčarjev
- *Telo=trakasto sploščeno, dolgo 10 in več m
- *kot bucika velika glavica
- *glavica s priseski in kaveljčki
- *na zadnjem delu tvori odrivke z moškimi in ženskimi gametangijami
- *nima čutil in prebavil
- *živi v tankem črevesu, pritrjena na črevesno steno
- *hranilne snovi vsrkava skozi telesno površino

EKOSISTEM

=biotop+biocenoza

Kompleksni sistemi, ki vključujejo žive in nežive elemente.

Primeri: mešan gozd, smrekov gozd, ribnik, potok, park

V ekosistemu energija priteka in odteka

So odprti sistemi

BIOTOP

Življenjski prostor

Vsi neživi dejavniki okolja

HABITAT

Ali bivališče

Je fizično razmejen prostor določene živalske vrste

LITOSFERA

Kamninska plast Zemlje

HIDROSFERA

Vse vode na kopnem in morja

PEDOSFERA

Del biosfere

Z živimi bitji poseljena najvišja plast litosfere

ATMOSFERA

Plinski ovoj, ki obdaja Zemljo

BIOSFERA

Življenjsko območje živih bitij(Zemljino površje)

Največja gostota na površju Zemlje in v zgornjih plasteh vode

BIOCENOZA

Vsa živa bitja, ki živijo na nekem življenjske prostoru

Tipi:

*Avtotrofi

*Heterotrofi

*Paraziti

AVTOTROFI TIP BIOCENOZE

Avtotrofi pridobivajo organske snovi s pomočjo fotosinteze
rastline, alge, mnoge bakterije

HETEROTROFI TIP BIOCENOZE

Heterotrofi organske snovi pridobivajo na različne načine:

- Paraziti
- Saprofiti
- Simbionti
- Herbivori
- Karnivori oz. predatorji

HERBIVORI

Rastlinojedci

KARNIVORI

Mesojedci

PREDATORJI

Plenilci

Volk, ujede

Se hranijo z drugimi živalskimi vrstami

Vzdržujejo zdravstveno trdnost živalskih populacij (glej eliminiranje samoniklih vrst)

AEROSOLI

*Onesnažila v zraku

*Omogočijo otoplitev okolice

*Trdni in/ali tekoči lebdeči delci

*Nastanejo pri: * kondenzaciji
* disperziji

*a) Naravni

*b) Umetni

*kisli dež (velike emisije žveplovega dioksida in dušikovih oksidov)

KONDEZACIJA

Proces združevanja molekul

DISPERZIJA

Proces, pri katerem se grobi material predela v finejše delce

Npr. leteči pepel pri kurjenju premogovega prahu

NARAVNI AEROSOLI

Megla

Cvetni prah (alergije, astmatični napadi)

Večinoma neškodljivi

UMETNI AEROSOLI

1. Cementni prah, pepel, tobačni dim

2. Posledica civilizacije

3. V velikih koncentracijah so organizmom škodljivi

OZONSKI PLAŠČ

*Plast ozona

*15 do 35 km nad Zemljo

*triatomaren kisik O₃

*ščiti organizme pred delom UV-žarčenja (zadrži UV-C)

UV-C ŽARČENJE

*sproži kožnega raka

*povzroča mutacije → spremembe na DNK

UV-A IN UV-B ŽARKI

*Niso tako nevarni

*obarvajo kožo

*nastanek D-vitamina

KLOROFLUORMETANI

- *So bili v sprejih in hladilnih sistemih hladilnikov
- *1987 sprejeta mednarodna konvencija o zmanjševanju proizvodnje izdelkov s klorofluorometanom
- *nezgorljivi derivati metana
- *CF₂CL₂ in CFCL₃
- *uničujejo ozonsko plast

DUŠIKOVI OKSIDI

V izpušnih plinih

BIODIVERZITETA

- *Vrstna raznolikost
- *število vrst na nekem območju
- *Le ekosistem z visoko biodiverzitetjo je stabilen

SODOBNO (INDUSTRIJSKO) KMETIJSTVO

- *Značilne monokulture
- *ni več kroženja snovi
- *Ni predatorjev, ker ni živih mej → bi ovirale strojno obdelavo → ni skivališč za predatorje
- *plevele in živalske škodljivce zatirajo z biocidi
- *gnojijo z umetnimi gnojili → vsebujejo nitrato in nitrite
- *deževnica strupe izpira v podtalnico

PREHRANJEVALNE VERIGE

1. Primarni producenti (avtotrofi)
2. konzumenti 1. reda (rastlinojedci/herbivori)
3. konzumenti 2. reda (mesojedci/karnivori 1. reda)
4. so kratke (3-5 členov) zaradi izgube energije

UČINKOVITOST PREHRANJEVALNIH VERIG

- *Okrog 10% energije se prenaša z ene prehranjevalne ravni na drugo
- *90% energije se izgubi z iztrebki in pri dihanju

KOPROFAGI

Govnač, skarabej
Organizmi, ki se hrani z iztrebki

ALOHOTNE VRSTE

- *Vrste živih bitij, ki niso avtohtone na nekem področju
- *rušijo biološko ravnovesje
- *npr. podgane v Avstraliji

SAMONIKLE VRSTE

Avtohtone vrste živih bitij

ENDEMIČNE VRSTE

Živa bitja, ki živijo samo na nekem področju
Kivi – samo na Novi Zelandiji

ELIMINIRANJE SAMONIKLIH VRSTE

- *Npr: volk in ris (glavna predatorja srnjadi) iztrebljena v mnogih gozdovih Sr. Evrope
- *prekomerno razmnoževanje srnjadi → uničujejo gozd, preprečuje pomlajevanje gozda

VZROKI ZA RUŠENJE BIOLOŠKEGA RAVNOTEŽJA

- *vnašanje alohotnih vrst
- *eliminiranje avtohtonih (samoniklih) vrst
- *ustvarjanje monokultur
- *spreminjanje neživih dejavnikov

BIOCIDI

mednje sodijo: insekticidi (zatiranje žuželk)
rodenticidi (glodalcev)
herbicidi (plevel)
fungicidi (plesni/gliv)
limacidi (polži)

Nekatera od teh sredstev so rakotvorna

povzročajo nepravilnosti v razvoju zarodkov – pravimo, da so teratogena

Namenjeni so zatiranju škodljivih žuželk, glodalcev, plevelov, gliv in drugih škodljivcev na vrtovih, njivah in poljih.

V površinske vode in podtalnico se izpirajo predvsem iz plitvih in s humusom ter glino revnih tal s padavinami, pranjem škropilnic, zatiranjem plevelov na železniških progah in iz neurejenih deponij z ostanki teh sredstev.

BIOAKUMULACIJA BIOCIDOV

proces, pri katerem se skozi prehranjevalne verige koncentracija biocidov v organizmih povečuje